

Yıl 2 Sayı 22 - 23

Haziran - Temmuz 1938

KONYA

HALKEVİ TARAFINDAN AYDA BİR ÇIKARILIR

KONYADA ESKİ MEDRESELER VE MEDRESELİLER ABDÜLKADİR ERDOĞAN

[ÜSTÜ GEÇEN SAYIDA]

Eski Medreselerde derse başlayan bir Çömeze ilk okudulan (Emsile) adlı küçük bir kitapdır. Bu kitapda Arapca sığalar cedveller içine alınmış ve altlarına Arapca ızahlarıyla beraber Türkçe manaları da ilâve olunmuştu. Gerek bu kitabın, gerekse bundan sonra sıra ile okudulan (Bina) (Maksut), (İzzi), (Merah) adlı sarf kitaplarının talebe üzerinde bıraktığı tesirleri gösteren güzel bir tekerleme vardır.: (Emsile) Evlek evlek, (Bina) yağlı börek, (Maksut) kuruş, (İzzi) de kırıldı kuruş, yiğit isen (Merah) a giriş derlerdi. (Emsile kitabında hakikaten her sığa diğerinden bir çizki ile ayrılmış, (Bina) da mini mini bir kitap olmak üzere tanınmıştı. Hiçri

(667) de vefat eden Seyit Abdullahı Şirazinin bu eserinde arapca fiillerin tasarruf sığaları iyi bir düzene konmuş ve Muayyen kalıplardan geçirilerek fiilin Sığaları 35 e iblağ olunmuştu. Daha doğrusu bu bir kitap değil küçük bir risale yahut bir makale gibi idi. (Emsile) de sığa tasarruflerini iyi öğrenen bir çömez bu fiilleri (Bina) da ki 35 baba uydurmaya ve ballı böreğe benzedilen (Bina) yı kolaylıkla yutmaya muvaffak olması gerekirken okutma usulü iyi bilinmediği, Belki de Hoca tarafından (İlmüsarf!) sağlam hazm edilmediği için bu kitaba başladığı gün baş soğan yutmuş gibi çocukta da bir tiksinti baş gösterirdi. Seyit Abdullahı Şirazî bu kitaba (İğlem) kelimesile başlıyordu. Sı-

ğa çekmeden yani el çeken ve cümle kurma usulünü henüz bilmeyen bir çocuğa ilk günü bakınız neler öğretilmek istenirdi: (Musannif merhum) niçin (İğlem) dedide başka müellifler gibi (Elhamdülillâh) ile başlamadı. Musannifin akıl ve hayalinden geçmeyen bir çok düzme sözlerle çocuğun dimağı doldurulur ve kıymetli zamanları öldürülürdü. Bu Binanın başlangıcı hakkında bir iki söz daha söylemek isterim. Binaya başlayan çömez emsilede bir (unsur) kelimesi öğrenmişti. Bunun manasınida orada (yardım et) diye bellemişti. Ona kıyasen Hoca binanın başındaki (İğlem) kelimesinide yalnız (bil) diye öğretmesi gerekirdi. Fakat öyle yapmazdı. Vazederken, yahut tefsir ve hadis okuturken kullandığı ağıdalı kelimeleri burada döküb saçmaya başlar, onları bir ok gibi çocuğun beynine saplardı. İşte (bil) demek olan (İğlem) in manası:

(Ey hitabe salâhiyeti olan talibi ilim senin malûmun olsun bilsen) diye şatafatlandırır.

Güya bu uydurma sözlerle kendisinin kudretine ve çocuğun ehliyetine işaret etmek isterdi. Nahvi hiç görmeyen ve sarfı henüz öğrenmek isteyen çocuğa binanın ibaresi değil, manasının

ibaresi ezber ettirilirdi. Buna da (mefhum alma), (Mafhum belleme), (mefhum kaldırma) denilirdi. Hoca bu mefhumu bir kâğıda yazsada onu ezberletse biraz mazur görülebilirdi. Fakat öyle yapmazdı. Arapcasından çıkardığı Türkçe ibareyi ağızla çocuğun ağızına uzatır, bunda ertesi gün nasıl verdi ise çocuğun ağızından öylece alırdı. İsterseniz binanın başından Hocanın ağızla örnek olmak üzere bir mefhum alalım: (Ey hitabe salâhiyeti olan talibi ilim senin malûmun olsun, bil senki tahkik ilmüsarfın bapları bap yönünden otuz beş bapdır!) Halbuki Arabcasından çıkan mana yahut mefhum (bilki sarfın bapları otuz beşdir) ibaresinden ibaret idi. Tekerleme ballı böreğe benzetilen (Bina) ilk çocuğun boğazına durur, Sarfdan tamamen sogumasına sebep olurdu. Üç günde gösterilmesi mümkün olan bu küçük kitabın üzerinde en Azdan üç ay durulurdu. (Benim oğlum bina okur, doner, döner yine okur.) meseline bu kitap tekrar, tekrar okunurdu. Bundan sonra (Maksud) adlı kitaba şurug olunurdu. Üç fasıl, bir bap üzerine mürettep maksuda girerken talebeyi zaruri bir titreme tutardı.

Yukardaki tekerlemede (karış, kuruş) tabir edilen (Maksud) ın üç faslını görüp geçmek o kadar güç değilsede bu bir babın esrar perdesini açmak büyük bir işdi. (Müğtella) babı denilen bu kısmın çetinliği talebe âlemine ün salmışdı. Arapçada üç harfli bir kelimenin birisi, yahut ikisi (Vav, Elf, ya,) harflerinden birisi olursa tasrif edilirken o gelime dürlü dürlü şekle girerdi. Bu şekiller içinde sağlam bir kaide bulunamadığı için bu dili öğrenmek Arap olmayanlara çok ağır gelirdi. (İğlâl) diye bir kaide uydurulmuşdu. İğlâl kaidelerine uymayan kelimeler uyanlardan az değildi. Talebe (İğlâl) yaparken (Ümmü sipyan) illetine tutulmuş gibi çocuğu bir titremek tutar ve ter içinde bırakırdı. İğlâlde şöyle yapılırdı: (Kale) aslında (kavele) idi (Vav) harfi illet müteharrik makabli meftuh, (Vav) elife kalbetti, (kale) dedik denirdi. Fakat (Kale) nin bu ilâlına (kile) nin ilâlı hiç uymazdı. (Kile) içinde kiyl kavlele başka bir ilâl uydurulurdu: (kile) aslında (kuvile) idi. (kaf) ın harekesi kaidemiz hazf olundu; Sakin harfle söze başlamak mümkün olmadığı için (Vav) ın kesresi (kaf) a verildi.

(kiyle) oldu. (Vav) Sakin makabli meksur, [Vavı] yaya kalbettık, [Kile] dedik denirdi. Arapça sarf çok kolay olmakla beraber illetli kelimelar için sağlam bir kaide bulunmadığından böyle saçma ilâllarla çacukları oyalamak bir iş sayılırdı. [Maksud] da böyle muallel ve malûl kaidelerle hitama irdirildikten sonra [izzi] yz geçirilirdi. tekerlemede [izzide kırıldı kiris] dendiği gibi bu kitabda mantık ve muhakeme kirisı hemen [küt] diye kırılırdı. Hicri [660] yılında ölen [İzzeddin Abdülvehhap] adlı bir zatın yaptığı bu kitapda illetli kelimelerin sıra ile tarifleri vardır. Tasrifleri ne bir birine nede kaideye uymayan bu kelimeleri çekerken talebenin çektiğini bir bilerseniz onlara çok acırdınız.

Bu kitabın sonuna kadar bir kara duman içinde kalan talebe [merah] a gelince ruhunda bir aydınlık görür ve fakat oradaki masdar çukuruna düşünce adeta bulanık suda boğulmuş gibi olurdu. Tekerlemedeki [Yiğit isen meraha-giris] fıkrasının hükmü bütün manasıyla merahda kendisini gösterirdi. Arap dilini öğrenmek için yıllarla bir çok kitap okunacağına sarf kaideleri Türkçe ibarelerle hulâsa edilmiş

ve o kaidelerin arapça temrinlerle tatbiki cihetine gidilmiş olsaydı netice böyle bir hiçden ibaret olmazdı.

Kendi dilinin sarfını bilme yen bir hoca kendi dilinin henüz sarfını görmeyen bir cömeze ne öğretebilirdi?. Hacı Zihni efendi merhumun [Mütel] kelimeler için yapılmış güzel bir kitabı vardı. Onu takip edenler on gün de gayelerine irişebiliyorlar idi. Fakat hacı Zihni efendi sarıklı değildi ki... Onun Türkçe bir eserini medreselerde okutmak bir küçüklük olur. ve belki ülemanın kadir ve şerefini düşürürdü. Bir aralık İstanbulda sırf arapça öğretmek için [Darüttalim]adıyla bir mektep açan Hacı İbrahim efendide dediğim yolda arapça öğretmek yolunu bulmuş ve fakat İstanbul müderrislerini utandırmaya yine muvaffak olamamıştır. Yukarda saydığımız sarf kitaplarının bir çok de şerh ve haşiyesi vardır. Metinleri hazmedemeyen çocuklara birde onlardan çalı çilpi toplayarak zavalıların dimağlarını doldurmak adet idi. Hele Hocaların takrir arasında dökdükleri cevherleri boşa vermemek için talebenin kayıt düşürme işinde ne gülünç hadiseler olurdu. Talebeye eskiden

[Ağzı kara] dendiğinin sebebini bilmem bilirmisiniz?.

Bizde bu ağzı karalar devrine yetişir gibi olduk : Talebe derse giderken yanında çifte kollu bir divit, yahut elinde ağzı kapaklı yeşil bir kumkuma daşımaktan bir haz duyardı. Divit taşıyanlar kamış kalemlerini divitin koluna koyarlar kumkumalılarda ayrıca bellerine bir kalemlik sokarlardı. Mürekkep yalamak da savap sayılırdı, Bir talebenin hocalığa doğru yükselmiş olduğunu anlatmak için: (Epice mürekkep yalamıştır) diye öğülürdü.

Hoca bir cami, yahut dershane de takrire başlarken yere eğilen ve bazan yan gelen talebe divit, yahut yeşil (kumkuma)sını o güne kor, Hocanın ağzından duyduğu değerli bilgileri kitabının kenarına kondururdu. Eğer yanlış bir şey yazmış bulunursa orta ve adsız parmaklarından birisile onu yalar yerine göya doğrusunu yazardı. Dersten çıkarken yüzlerine bakıldığı zaman hep ağızlarının karalı olduğunu görür. İstitradan arz edeyim: talebeden birisi fıkıhdan [Halebi] dersine devam ve hocanın ağzından ne çıkarsa kaydetmeyi iltizam ediyormuş. Teharet bahsinde imişler, Hoca [necis] in Fıkıh mahiyetini izah

ederken Türkçesinde ne demek olduğunu unutmamıştır. Talebe burada kaçırmamak için (necis) in altına [bimana pis] kaydını yazmış sonrada imzası olan [Hasan] ı da koymayı ihmal etmemiştir. Yazdığını sıra ile sonra okuyunca [bimana pis Hasan] şeklini almasını mı?

Can sıkılmış, hemen onu yalamaya ve ağzını karalamaya mecbur olmuştur, Sarfı bu suretle yarım yanalak bitiren bir softaya [Nahv] okudulurdu.

[Nahv] kelimeleri sonuna doğru okutmayı öğreten bir ilim demekdi. Arap dilinin nahvi pek mazbut ve çok kolay idi gerçi kelimelerin sonunda müessir olan yüz âmil sayılırsada bunlar kuru kalabalıktan idaret idi.

[Ebülesved] in vazettiği üç kâide ile zeki bir adam nahv ihtiyacını temin etmiş olabilirdi. Failleri ötrü, mef'ulları üstün, muzafun ileyhleri esre okumak nahv ilminin esasını teşkil eden bir düstur idi. Bu üç esasa mana itibarile uyan kelimeler bilindikten ve hangi kelimelerinde açıktan irab kabul edüp etmediği öğrenildikten sonra ibare arasında ki kelimelerin nasıl okunacağı bilinmiş ve nahvin ehemmiyetli bir düğümü çözülmüş sayı-

labirdi. Buda üç günlük, nihayet üç aylık bir işi idi. Medreselerde 4 yıl nahv okuyanlara ve incir çekirdeği doldurmayacak kaidelele dimağları dolduranlara acımamak elden gelmezdi. Birkili Mehmed efendinin [Avamil] [İzhar] adlı kitaplarını [ve İbni Hacib] in Kâfiyesini ve [Abdurrahman Hami] nin Kâfiye şerhi [favaidi Ziyaiye] sini dört yıl ve izhar şerhi [Adalı] da hesaba katılırsa beş sene nahv ile meşgul olunduğu görülürdü.

Bu beş sene zarfında beşbin luğat ezberlense de üç ayda öğrenilen kavait ile ibareler, hitabeler tahlil edilseydi arapcanın hiç şüphesiz ana suyuna inmek mümkün olurdu. Medrese aleminde [ilmi nahvinde] bir çok belalı bahisleri vardı! Oralara gelindiği zaman talebenin tüyleri ürpermeye başladılar. Onlarda gayri munsarıf, zarfı lağav, zarfı müstekar ve hassatan Mulla caminin kare minha bahisleri idi. Arabcadan cer ve tenvin kabul etmeyen bazı isimler vardı onlara az çok bir sebep bulunmuş isede buarada bir kaç kelimenin cer ve tenvin almamasına bir illet bulunamamışdı. Onlarda adil kaidesinin şümüli dairesine almak için öyle bir saçma sebep uydurmak istenmişdirki

deliler bile onu dinlerse gülerdi. B  dört, beş kelime üzerinde o gülünç kaideyi tatbik için eđri büđrü yollardan gidileceđine dost doğru Őu dört kelime cer ve tenvin kabul etmez dinse nahvde (adl) in en kolay bir bahis olmak üzere kabul edileceđinde Ő bhe yoktu.

ÇalıŐkan ve zeki c mez nede olsa bu  r k kaideleri görünce gözünü biraz a maya ve [cami] halkasına girince Hoca gibi korkmaya baŐlardı. [Abdurrahman Hami] nin Kafiye Şerhi [fevaidi ziyaiye] nin adı talebe arasında [Mulla cami] idi. Halbuki Mulla cami kitabın adı değil, müellifinin unvanı idi.

Kitaba nasıl Mulla cami adı verilmiŐ ise Mulla cami okuyan ve ibareden  akar gibi olan talebeyede [cami mullası] adı takılırdı. Konyada [Mulla] demek talebeliği henüz bitirmeyen ve hoca olmayan demekdi. Büyük hocalar k  k  omezlere daima Mulla Ali ve Mulla Mehmed diye hitap ederlerdi.

[Mulla] kelimesini Büyük hocaların k  k görmesinde iki sebep vardı : Birisi Konya  elebilerine Mulla unvanı verilmesi idi. Din ilimlerinden uzak kalmıŐ ve avam arasına karıŐmiŐ postniŐinlere nisbet edilen bir unva-

nı eğer büyük hocalar da taŐımiŐ olsalardı onların derekelerine inmiŐ sayılmazlar mığı?

ikincisi İstanbulda bir çok Mulla beyler vardı. Bunların ilimleri yokdu.

Baba ve dedelerinin Őuhretlerine izafetle birer mansıp yakalamıŐlar ve baŐlarına birer yusufu sarık sararak, arkalarına kenis kullu bir binıŐ takarak bilginlik satarlardı. Eğer [ikmalı n sah] etmiş ve ilmî kudretile derse çıkmıŐ bir müderris [Mulla] sıfatını kabul etmiş olsaydı onlara bozadılmıŐ olmaz mığı? işte bu gidi mahsurlardan dolayı müderrislere hoca, talebeyede okuduğu ilme izatetle cami Mullası mantık Mullası, akait Mullası Cel l Mullası denir, bazandailtifatı artırmak için adına il veten Ahmed Hoca, Hasan Hoca diye  ağrılırdı. Fakat hoca kelimesi ismin evvelinde kullanılırsa sahibine bir fazilet ve bir meziyet nisbet edilmiş olurdu. Hoca Tahsin, Hoca iŐhak, Hoca iŐmail gibi hitaplara mazhar olan müderrisler huzuz içinde kalırlardı. Farsca hurus ipđimasına gelen ve satıkları dolayısıyla kendilerine böyle bir unvan verilen zümrenin bu kelimeyi isimlerinin evveline getirmekle gurur, sonuna ilâve etmekle teessür duymala-

rinında hiç manası yoktu. Bunden kırk yıl önce bir müderrisin maknede ki rahle üzerinde bir [Fevaidi ziyaiye] kitabı konmuş ve bunun kenarına [ayn] harfile [Mulla cami] kelimesinin yazılmış olduğunu görmüştük. Müderris efendiye: (Hoca efendil bu yazı çok güzel yazılmış bunu sizmi yazdınız?) demistik. Cevaben (evet! ben yazdım, yazıdanda icazetliyim) dedi. (Yazınız güzel fakat [cami]yi niçin [ayn] ile yazdınız [ye] ile yazılacaktı) dediğimiz zaman (hayır böyle [ayn] ile yazılacaktır. Ç ü n k ü [Mulla cami] camilerde okunmaktadır.) Demesin mi? Mulla caminin rahle üzerinde konmuş olduğuna göre müderrisin o zaman cami okuttuğu ve fakat adını bilmediği anlaşılıyordu. Evvelâ Kafiye okunur' sonra bunun serhi olan eaminin [Fevaidi ziyaiye] ve bunun üzerine yazılmış muharrem, İsam, Abdülğafur, ve ismetin haşiyeleride takıp olunurdu. İşte bu serh ve haşiyeler içinde gaye gaip olmuş ve medreselerde şu feci akibete oğramıştı.

Bu şekilde okunan sarf ve nahv ile ne arapça iki cümle konuşulabilir, nede Türkçeden arapçaya ve arapçadan Türkçeye doğru bir ibare ve hikâye çevri-

le bilirdi. Dil ihtiyacı sanki atamamile tatmin edilmiş gibi bundan sonra mantık ve falsefeye geçilirdi. İki, üç yılda bununla zaman öldürülerek ne hoca, nede talebe hiç bir şey anlamadan [Akait] ilmi halkasına atlanırdı. İslâmda esas tevhit olması ti-i bariile Vahdete tealluku olan akait ilmüne öyle münasebetsiz şeyler karıştırılırdı ki okunan tevhit ilmimi, teslis ilmimi? tefrik edilemezdi. İlk İslâm karinlerinden biri ne kadar dinî mezhep ve fırka doğup batmış ise onların inanışları hakkında izahatta girişmek bir şey değilsede mensuplarının mevcüdiyeti tahayyül edilerek onlara cevap vermek ve söğüp saymak çok gülünç bir seyir idi.

Mesalâ ölmüş ve meslekleriyle müntesipleri inkiraz bulmuş muğtezile fırkasının batıl akidelerele oğraşmak ve onun nevhum saliklerle tokuşmak büyük bir ilmî kudret sayılırdı. Halbuki beriyandan teşekkülleri yaşamakta ve günden güne ülkenin her tarafına kök salmakda bulunan hiristiyan misiyonerlerinden ve onların her çeşit propağandalarından haberleri bile yokdu.

(Arkası var)